

ФУНКЦІЇ ПРИКЛАДКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Л.КОСТЕНКО, І.ДРАЧА)

Анотація. У статті визначено основні стилістичні функції прикладки в поетичному тексті. Прикладка розглядається як важливий засіб творення образності, поглиблення смислу тексту, вираження експресії та оцінки.

Ключові слова: прикладка, поетичний текст, оцінка, експресія.

Анотация. В статье определены основные стилистические функции приложения в поэтическом тексте. Приложение рассматривается как важное средство создания образности, углубления смысла текста, выражения экспрессии и оценки.

Ключевые слова: приложение, поэтический текст, оценка, экспрессия.

Summary. The main functions of apposition in poetical text are described. The apposition is examined as an important means of creating of figurativeness, deepening of text sense, conveying of expression and valuation.

Key words: apposition, poetical text, valuation, expression.

Прикладка як синтаксична категорія властива всім функціональним стилям сучасної української літературної мови, але в поетичному мовленні конструкції прикладкового типу виступають передусім засобом художньої характеристики осіб та предметів, дають авторові можливість у стислій формі висловити свої думки, передати їхню ієрархію, концентрують у собі яскравий зображувально-оцінний зміст. Семантико-синтаксична структура прикладкових утворень зумовлюється характером конкретної мовленнєвої ситуації.

Особливо великі виразові можливості мають відокремлені одиниці прикладкового типу, які не лише дають можливість у стислій формі висловити думки, передати їхню ієрархію, а й концентрують у собі яскравий зображувально-оцінний зміст. Такі чинники, як наявність пояснювальних слів, характер означуваного слова, місце прикладки в реченні, обумовлюють функціональні особливості відокремленої прикладки в тексті.

Прикладка як семантико-синтаксичний різновид означення одночасно означає, характеризує й дає іншу, паралельну назву означуваному: *А при дорозі, жерлом у замет, Стоїть покинута гармата, чавунний львівський фальконет* (4, с. 191). Нерідко прикладки повторюються в межах однієї поезії з метою поглиблення смислу тексту, творення багатопланої образності, посилення експресивності, увиразнення внутрішньої структури, ритмомелодики поезії. Так, у творі І.Драча «Балада золотої Цибулі» виразно помітні однотипні словосполучення прикладкового типу, що функціонують у ролі метафоричних конструкцій: *Вона – малесенька баня підземних церковок – Дрижить за свою золоту віруючу душу Перед язичницькою захланністю тупого ножа!; Вона – золотощочка богиня продажних ринків – Маятником погойднується в гроні вінка, Обнявши за шию горбату тітку Гортину; Вона – заплетена німфа в зів'ялі коси подруг, Обмацана мільйонами ласих очей, Прагне збутися своєї золотої цноти!; Вона – королева краси сільських світанкових базарів – Принишло сидить на гауптвахті солдатської кишені, Невинна золота фея жорстокого Апетиту* (1, с. 18).

Відчутної смислової вартісності в поетичному мовленні набувають прикладки на позначення власних імен, прізвищ, прізвицьк. Прикладки-антропоніми, крім номінативної, виконують ідеологічну й стилістичну функції, виступають потужним характерологічним засобом: *Таємниці спадкоємності – жар-птиці переліт... А протони і нейтрони теж в своїй орбіті? «Еврика!» – кричали вже з десятків літ Френсіс Крик і Джеймс Уотсон – два Колумби в мікросвіті* (1, с. 282). Апелювання до прикладкових сполучень, що виокремлюються як імена історичних осіб, дає змогу відтворити в художньому тексті неповторний колорит епохи, самотність історичних реалій, пов'язаних із діяльністю конкретних історичних постатей: *Дзвіниця – мертва. Обгоріли крони. І все німе – і гори, і поділ. В Литву до себе вивіз наші дзвони литовський гетьман Януш Радзивілл* (3, с. 164); *Зминули дні. Ти старшала роками. Ішла у небо і вросла в ґрунт. Тебе обняв залізними руками чужий король, неситий Сигізмунд* (4, с. 173).

Невід'ємною ознакою функціонування прикладки в поетичному тексті є її здатність виражати суб'єктивні асоціації та авторську оцінку зображуваного. Оцінний компонент значення міститься найчастіше в тому іменнику, який функціонує як прикладка. Семантика цього слова й зумовлює позитивне чи негативне емоційне навантаження. Цим самим надається певне експресивне забарвлення реченню й тексту загалом. Експресивна функція прикладкових конструкцій у поетичному мовленні зумовлюється поєднанням денотативного значення з конотативним. Саме конотація прикладки дає можливість використовувати її для вторинної номінації.

Стилістичне значення прикладки характеризується конкретною оцінністю, емоційністю, експресією. Аксиологічне стилістичне значення прикладкових конструкцій виражає оцінне ставлення до денотата за принципом «позитивне-негативне», «добре-погане». У поезіях Л.Костенко, І.Драча прикладка використовується для створення колориту ліричності, інтимізації мовлення: *Світяться – о світлячки, світанки, Поцілунком вмивані світи,*

Пальчики коханки-каторжанки З каторги любові-німоти (1, с. 129); *Головне – клекотає щоб лелека В них на хаті, мій Лель-клекотун, Бо ж мені та струна недалеко Найрідніша з мільйона струн!* (1, с. 35).

Нерідко словосполучення прикладкового типу є засобом вираження іронічного ставлення мовця до зображуваного чи навіть містять у собі гострий сарказм: *Ти їм на поміч, лицар-недотепа. Ти їх рятуюєш, а вони у крик* (3, с. 210); *Слова ці і недруг шипить – хижий хлюст – І бомбу ховає нейтронну, зміїну...* (1, с. 209). Не менш істотною властивістю прикладки в поетичному мовленні є її здатність безпосередньо чи опосередковано передавати авторську позицію щодо певних явищ, предметів: *Упир з холодними очима, пихатий словом і чолом, душа підступна і злочинна, закута в панцир і шолом. Уламок лицарського роду, мучитель власного народу, Кривавий кат з-під темної зорі, – отам він жив на Замковій горі* (4, с. 156).

Іменник-прикладка в поезії – це образна характеристика описуваного явища. І з'являється ця прикладка не тільки для того, щоб передати оцінку, а й щоб у низці випадків викликати певні асоціації, які сприяють породженню додаткових смислів: *І ось він, Київ, за валами він! – той стольний град, золотом верхе диво, душі моєї малиновий дзвін!* (4, с. 163). Етимологічною базою фразем *стольний град, золотом верхе диво, малиновий дзвін*, що вживаються у функції прикладок, є метафоричне переосмислення мовних одиниць давньоукраїнської доби, коли князівською столицею Русі був Київ із його монументальними архітектурними спорудами й оздобленими золотом дзвіницями та банями церков.

Емотивне (емоційне) стилістичне значення прикладки співвідноситься зі сферою емоційно-чуттєвого сприймання і закріплює стан мовця, його думки, почуття. Наприклад: *Над світом високі тополі Несуть своє горде крило... Належим жіночій ми долі, Куди б нас життя не вело. Бабусям, казкам нашим тихим, Де правди не гасне свіча, Де завжди заносить над лихом Добро правдоносне меча. Матусям, пташкам сивочолим, Щоб білий цей світ не погас, То в полі самі стали полем І дихають хлібом до нас* (1, с. 171); *Там Хо сидить. З'явись мені, будь ласка! Жмуточок п'ятьми в за-капелках дня, маленький Хо, моя дитяча казка, звірятко, може, може, чортеня* (4, с. 115).

У ліриці Л.Костенко, І.Драча зустрічаються словосполучення прикладкового типу, які концентрують у собі суб'єктивно-експресивну оцінку із виразним негативно-емоційним навантаженням. Наприклад: *Які слова казались там негідні! А я стояла, думала – впаду. Дрібні людиці, гієни стервоїдні, Які ж ви ласі на чужу біду!* (3, с. 15); *Він тільки зблід і губу закусив, та так судейських з себе і струсив: – Ви, канцілюги, у чорнилі пальці, бумажене кодло, воло набивне, хватальники, в походах небувальці, кого взялись подужати ... мене?!* (4, с. 85).

У семантичному плані для оціночних номінацій характерна метафоричність, при якій предметні конотації можуть виступати в оціночній ролі. Оцінні значення прикладки, як бачимо, може формуватися внаслідок таких умов: 1) оцінний компонент є в самому значенні іменника, що виконує роль прикладки (*недотепа, упир, гієна, кодло, Бог*); 2) оцінний компонент з'являється завдяки словотворчим засобам (*звірятко, чортеня, канцілюги*); 3) утворюється авторський неологізм із оцінним елементом у значенні (*хватальники, в походах небувальці, вушкодерники*).

Засобом вираження оцінки в поетичних текстах виступають прикладки, трансформовані в образні порівняльні звороти. Наприклад: *Дівчат поселили до нас обох. Капітан їх привів, хлопець, як бог.* (1, с. 151); *Пройшла усі сторожі, Минула всі обвали. Палали її рожі. Як півні-генерали* (1, с. 247).

Оцінка набуває особливих прагматичних характеристик, якщо її об'єктом виступає учасник акту комунікації – мовець (він одночасно є суб'єктом оцінки) [2, с. 98]: *А в сні далекому, туманному, не похилиючи траву – Дюймовочка в листочку капустяному, – я у життя із вічності пливу* (2, с. 60).

У просторових рамках поетичного тексту словосполучення прикладкового типу використовуються як композиційний засіб. Так, створюються синонімічні пари прикладок для передачі оцінного ставлення автора до зображуваного об'єкта з позицій добра чи зла, наприклад: *Вони дуже старі. Їхне сонце не з нашої ери. Його зморшки поткали стонадцять полків павуків. І згорають на попіл Танасини, Горпини, Ликери – Чорні птиці нудьги у скажених мартенах років; Вони дуже старі. Їхне сонце не з нашої ери. Його зморшки поткали стонадцять полків павуків. І згорають на попіл Танасини, Горпини, Ликери – Сиві птиці чекання в скажених мартенах років...* (1, с. 35).

Задля емоційно-сміслового увиразнення висловів із оцінними прикладками широко застосовується інверсія: *Було це десь там, біля Таврії, в степах, де гнеться ковила, де обрії піниться отарою, – колега коника й вола, горбате диво, привид Азії, сумирний жовтий страхолуд, з якоїсь придбаний оказії, – іде під вербами верблюд* (3, с. 94).

Оцінку репрезентують парцельовані прикладки із виразним позитивним чи негативним навантаженням: *І розминулись. Тільки силует. Оце і все. Зустрілись дві епохи. Дурне дівчатко і старий поет* (3, с. 87); *І так щодня, щовечора, щоранку, так щодуші! – мигтить у всі кінці. А він ішов, на-свистував. Шарманку підтягував щораз на ремінці. Стара гравюра, вицвіла картинка, зворушливий чудний анахронізм. Колись вона ще звалась «катеринка», – з якої казки він її приніс?* (2, с. 115). Як бачимо, оціночний смисл прикладкових сполучень виявляється на основі попереднього контексту.

Характерним явищем для поетичного мовлення є однорідність прикладок з оцінним значенням, що функціонують як парцельовані конструкції: *Але затишок цей, колісання душі щоденне! Нерозпізнане древо у цьому страшному раю! Цей розкоханний спокій! Даруйте. Це не для мене. До побачення. Все. Я вертаюся в долю свою* (3, с. 196).

Серед синтаксичних засобів вираження оцінки особливе місце займають звертання. «Якщо присудок у реченні виражається дієсловом не в наказовому, а в дійсному способі, звертання здебільшого є емоційно-насиченими, оцінними прикладками при особових займенниках» [5, с. 196]. Наприклад: *А ви, що звикли продавати слова і славу,*

хром і храм, – мої діла ревидувати не вам, паскудники, не вам! (3, с. 53); *Ти, незглибима совісте майстрів, тобі не страшно навігації Лети* (4, с. 42).

Отже, прикладка – важливий елемент творення образності поетичного тексту, виявлення авторського ставлення до зображуваного, експресивно-емоційний засіб. Функціонування прикладки як засобу оцінки прив'язано до комунікативно-прагматичної ситуації. Формування оцінної структури прикладок визначається як власними конотативними відтінками її значення, так і синтаксичними засобами конкретизації оцінності в поетичному тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драч І. Лист до калини: [поезії, поеми] / Іван Драч. – К.: Веселка, 1990. – 286 с.
2. Вольф Е. Функциональная семантика оценки / Елена Моисеевна Вольф. – М.: Наука, 1985. – 227 с.
3. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
4. Костенко Л. Навчальний посібник-хрестоматія / [Ідея, упорядкування, інтерпретація творів Григорія Ключека]. – Кіровоград: Степова Еллада, 1999. – 320 с.
5. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови: [підручник] / Олександр Данилович Пономарів. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2011